

Irodalomszemléletek a Magyar Museumban

Az Előbeszéd és a Bé-vezetés

A Magyar Museum már gondolatának megfogalmazásától kezdve ellentmondásos törekvések erőterében formálódott. A két ifjú szerkesztő vezéri ambíciói éppúgy rányomták bélyegüket a folyóirat történetére, mint sokban eltérő szemléletük és ízlésük. Nem feledhető azonban: a lap létrejötte mégis annak köszönhető, hogy létezett közöttük egy olyan közös nevező, amely alapul szolgált a vállalkozás megindításához, a nézetkülönbségek, az első pillanattól meglévő ellenszenv dacára is. Álláspontjuk részbeni hasonlósága – még a szakítás után is számos esetben – egy oldalra sodorja őket a korabeli literátori vitákban, ugyanakkor már a folyóirat címében és a programtanulmány szövegében sem értenek egyet.

A *Bé-vezetés* keletkezésének történetét részletesen feldolgozták a kritikai kiadás szerkesztői, most elegendő annyit kiemelni, hogy Kazinczy megírta *Előbeszédét*, majd ezt Batsányi átfogalmazta, s ez jelent meg a lap élén.¹ Utóbb mindketten csak a magukét vállalták, vagyis önálló szövegeknek tekintették ezeket minden szövegszerű átfedés ellenére is. A tanulmányok logikája valóban meglehetősen közel áll egymáshoz, de épp ezért igen feltűnőek a közöttük lévő különbségek, célszerűnek látszik tehát a tételes vizsgálat (az alábbiakban zárójelben mindig a bekezdések sorszáma szerepel, ha egy bekezdés két logikai egységet foglal magába, római számmal választjuk ketté).

Batsányi *Bé-vezetése*

Kazinczy *Előbeszéde*

A. Felébredés (1.)

A. Felébredés (1.)

de! régi bárdussaink példája:
természettől fogva alkalmas a
Nemzet a tudományok művelésére

B. Hátráltató okok

B. Az elkésődés okai

- a, véres viszontagságok (2.)
b, belső egyenetlenség (3–5.)
de! régi bárdussaink példája:
természettől fogva alkalmas
a Nemzet a tudományok
művelésére (6.)
c, Boldog emlékezetű asszonyunk
királysága alatt kezdtünk
végre megpihenni (7/I.)
d, de! deák nyelv (7/II.–8.)

a, hadakozások (2/I.)

b, deák nyelv (2/II.–3.)
c, Kedves Asszonyunk alatt

¹ *Batsányi János összes művei, II. Prózai művek*, Bp. 1960., sajtó alá rendezte Keresztury Dezső és Tarnai Andor, 437–448. (a továbbiakban BJÖM. II.). A *Bé-vezetés* szövegét l. 91–100., az *Előbeszéd* szövegét pedig 440–443.

elfelejtkezett a vérontásról (4.)

- e, a királyi udvar hiánya (9–10.)
- C. A mai tudós nemzetek példája
a, a könyvnyomtatás jelentősége (11–12.)
b, a fejedelmi pártfogás példái (13–19.)
c, az akadémiák és tudós társaságok szerepe (20–21.)
- D. Kezdemények,
a pártfogás hiánya (22–27.)
- C. Kezdemények,
a pártfogás hiánya (5.)
- E. Öntevékeny társaságszervezés (28.)
a, célja: a tökéletesség felé a józan criticával (29.)
b, nyelvkönyv létrehozásával (30.)
c, folyóiratokkal (31.)
- D. Öntevékeny társaságszervezés (6/I.)
a, célja: a tökéletesség felé a józan criticával (6/II.)
- F. A Magyar Museumról (33–35.)
- E. A Magyar Parnasszusról (7–8.)

Mindkét programírás a hosszas álomból való felébredés metaforájával indul, ezzel jellemezvén a magyar nyelv és irodalom újonnan elkezdődött fejlődését. Ezt követően az elkésődés tényezőinek, a hátráltató okoknak a felsorolása következik, itt a hadakozás és a latin nyelv uralmának említése mellett Batsányi a visszavonást, vagyis a belső széthúzást, valamint az ennek ellensúlyaként is tétélezett, a művészeteket pártoló fejedelmi udvar hiányát taglalja. Ehhez csatlakozik nála a következő nagy gondolati egység, amelynek Kazinczynál egyáltalán nincs nyoma: a nyugati tudós nemzetek példájának hosszas elősorolása. Innen kezdve aztán megint egységes logikát követnek a szövegek: előbb a jelenben fellelhető akadályokat vizsgálván főleg a támogatás hiányát panaszzolják, majd az öntevékeny társaságszervezést jelölik meg kivezető útként, végül a folyóirat és az azt kiadó kassai tudós társaság céljairól, vállalásairól szólnak. Ez utóbbi három részben is vannak persze hangsúlybeli különbségek (pl. a nyelvkönyvek jelentőségének hangsúlyozása, amely Batsányinál megjelenik, Kazinczynál egyáltalán nem szerepel).

A Bessenyei-örökséghez való viszony

Az összevetés során különös figyelemre tarthatnak számot a gondolatmenet más-más pontjain feltűnő hasonló szövegegységek (a régi bárdussaink és a Boldog–Kedves Asszonyunk kapcsán írottak). Bíró Ferenc is felhívta a figyelmet a két szöveg azon különbségére, mely szerint „Kazinczy az ébredés óta eltelt mintegy két évtized alatt folyamatosnak látja irodalmunk fejlődését, Batsányi gondolatmenetének kifejtése pedig valami törést sejtet.”² Egész pontosan Batsányi *Bé-vezetésének* hetedik bekezdéséről van itt szó, amely így kezdődik: „BÓLDOG emlékezetű Asszonyunk’ királysága alatt kezdtünk végre meg-pihenni; és ekkor ugyan úgy látszott, mintha nyelvünknek-is fel akart volna válni régen óhajtott, de soha többé nem reménylett

²A megjelenés előtt álló (ItK 2004/2–3.) kéziratot tanulmányt a szerző szívességéből használhattam..

hajjala derülni. Az ellenkező Végezéseknak itt-is másként tetszett!”³

A két mondat által megteremtett feszültség valóban arra utal, hogy a Mária Terézia idején megindult fejlődés a későbbiekben megtorpan, ami nyilvánvalóan csak a II. József trónra léptével beköszöntött új időszakaszra vonatkoztatható. Felfedezhető azonban ezzel kapcsolatosan két figyelemreméltó ellentmondás: az egyik akkor válik világossá, ha felidézzük a nyitó bekezdést, amelyben az utóbbi két évtized fejlődése a maga egészében az ébredés koraként tűnik elő, vagyis szó sincs megtorpanás sejtetéséről. A másik ellentmondás pedig az idézett mondatot követő szövegegység által teremődik: „A’ *Deák Nyelv*, melly első közinkbe való hozattatásakor, valamint egyéb Napnyúgoti Nemzeteknél, szükséges volt, úgy el-hatalmazott, hogy miatta édes Anyai Nyelvünk, tulajdon maga hazájában, méltatlanul meg-vettettnek, ’s le-nyomattattnék.”⁴ Ez a rész a szöveg logikája szerint az előző állítás magyarázata. Ehhez képest a deák nyelvről esik szó benne, amelyet azonban éppen az 1780-as években kezdett visszaszorítani II. József nyelvredelete, vagyis semmiképpen nem lehetett ekkor a magyar nyelv *újonnan* felmerült akadálya (csak régi); akadályként itt inkább a németet lehetett volna megnevezni. A logikai ellentmondás tehát valaminek az elhallgatásáról tanúskodik.

Jól ismert tétel a szakirodalomban, hogy Batsányi az Orczy-ház útra bocsátó és óvó közegének hatása alatt a II. Józseffel szembeni nemesi ellenállás oldalán állt, s így gyanakodhatunk arra is, hogy itt ez a ki nem mondott álláspont jelenti a háttérteret. Ez az összefüggés általában véve bizonyára igaz, de talán mégsem ad elég differenciált magyarázatot az előttünk álló ellentmondásos jelenségre (Batsányinak ugyanis számos II. József melletti megnyilatkozásáról is tudunk). Ha viszont bevonjuk az értelmezésbe azon részeket, amelyek Kazinczy változatához képest újak Batsányi *Bé-vezetésének* logikájában, megokolható a kérdéses helynek a fejlődés elakadására vonatkozó utalása. Mint említettük, Batsányi új elemként építette be programjába a fejedelmi udvar támogatásának és az akadémia megteremtésének fontosságát a nyugati nemzetek mintájával bizonyító részeket, minden bizonnyal elsősorban Bessenyei örökségének erőteljes hatására. Az 1770-es években Mária Terézia udvara ezt a fejedelmi pártolást testesítette meg, ehhez a szellemi-társadalmi környezethez kötődött a Hazafiúi Magyar Társaság szervezésének a megindulása is. Mindezen folyamatok II. József trónra léptével valóban megrekedtek. E probléma tulajdonképpeni exponálását hallgatja el Batsányi, s ez az, ami Kazinczy számára nem is létezik problémaként.

Kazinczy Bessenyeiben az ébredés, a literatúra hajnalának emblematikus figuráját látja, aki azonban nemigen kínál követendő irodalmi hagyományokat, így hozzá való viszonyát a tartózkodó tiszteletadás jellemzi. Batsányi ezzel szemben Ányos melletti másik meghatározó elődjeként mutatja be Bessenyeit a Magyar Museumban közölt tanulmányában. Batsányi kötődése Bessenyei életművéhez elég alaposan feldolgozott területe irodalomtörténetünknek,⁵ ennek részletezése nem szükséges, csak e kötődés kétarcúságára szeretnénk figyelmeztetni. Az 1770-es évtized fejlődésének megtorpanására utaló fentebb idézett Batsányi-szöveg hely az irodalom fősodrából kikerült Bessenyei-Orczy-féle írócsoport nézőpontját érvényesítve értékeli a korabeli művelődési folyamatokat. A *Bé-vezetés* első bekezdése ezzel szemben a töretlen folyamatosságot hangsúlyozza, megegyezően Kazinczy *Előbeszédével*, s ez a pozíció egészen az 1780-as években színre lépő és meghatározó szerephez jutó nemzedéké. A két vetekedő szerkesztőtársat általában is jellemzi a Bessenyeihez való illetén aszimmetrikus viszony:

³BJÖM. II. 92.

⁴Uo.

⁵L. Szauder József: *Bessenyei és a fiatal Batsányi*, in uő: *Az estve és az álom*, Bp. 1970., 124–130.; Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp. 1974., 347–362. Újabbán Hász-Fehér Katalin azonban a *Bé-vezetésnek* éppen a Bessenyei programtól való eltéréseit emelte ki konferencia-előadásában (ld. a jelen kötetben: **).

Kazinczy Bessenyeitől függetlenül alakult, viszonylag egynemű irodalomszemléletével szemben Batsányi az újabb ízléstörékvésekhez és a Bessenyei-örökséghez egyidejűleg és közel egyenlő erősséggel kötődik.

Különös élességgel mutatkozik meg ez irodalomfogalmaik különbségében. Batsányi *Bé-vezetését* ugyanaz a hagyományos, a tudás differenciálatlan összességét jelentő *litterae*-fogalom jellemzi, mint ami Bessenyi írásait, Kazinczy viszont a szépirodalmiság megteremtendő autonómiája jegyében élesen szembeszegül e felfogással, ahogy azt számos korabeli levele, cikke egyértelműen tanúsítja.⁶ A folyóirat címe körüli vita is erre vezethető vissza. A Kazinczy által javasolt Magyar Parnasszus (aminek helyén előbb Kassai Músák állt a kéziratban) elsősorban a költészetet, vagyis jellegzetesen a modern szépirodalom territóriumát helyezi előtérbe. A társak számára ez azonban szűkösnek tűnt, ahogy az Baróti feljegyzéséből egyértelműen kiderül: „Ezen nevezetet ti. a Magyar Museumot azért fogadtuk bé, mivel a Poesison kívül többféle tudományokra vagyon ki terjedése, 's más hires nemzeteknél is az illyféle munkákban homlokírásul vétetett fel.”⁷ A *litterae* hagyományos fogalmi keretein belül azonban Batsányinál is jelentős elmozdulásra figyelhetünk fel az autonóm szépirodalmiság irányába. A fenség korszerű ízléstörékvését a Magyar Museum szerkesztése során mindig következetesen képviselte, Osszián-fordításait kommentáló fejtegetéseiben a nyelvi kifejezés újszerű lehetőségeit feszegette, a Museum körül kibontakozott vitákban pedig teljes egyértelműséggel fogalmazta meg Kazinczyval karöltve a deákos, a felvilágosult literátor és a népszerű alkalmiság törekvéseivel szemben egy esztétikai irodalomművelés koncepcióját.⁸ Épp ez a jelenség, a *litterae*-fogalomnak literatúrává való, belülről történő, szinte reflektálatlan átnövesztése az, amely alapul szolgált a két ifjú szerkesztő együttműködéséhez minden különbségük ellenére.

Az első szám szerkezete

Az első szám mindenesetre szerkesztésében a kiegyensúlyozottságra való kényszerű törekvést mutatja, az alábbiakban a tördelésben kialakított csoportokkal a számban megfigyelhető domináns hármasságokat kívántuk jelezni:

Batsányi: *Bé-vezetés*

Baróti: *Társaság-kötés*

Kazinczy: *Az est-hajnalhoz*

Batsányi: *Koporsó írás 1785 esztend.*

Batsányi: *A fordításról*

Kazinczy *Klopstock-fordítása (Az isten szemlélése, előtte az eredeti)*

Baróti: *Méltóságos Báró Orczy Lőrincz Generális úrról*

Kazinczy: *Az Éjtszaka Gesznerből*

Batsányi: *Orczyhoz szóló ajánlás és az Osszián-fordítás*

Kazinczy *Robinson-kritikája*

Baróti: *Milton-fordítás*

Batsányi *Ányos Pálról*

⁶Ezt hangsúlyozza Bíró Ferenc kéziratosa tanulmánya is.

⁷*Kazinczy Ferenc levelezése*, kiad. Váczy János, Bp. 1890., I. 166. (a továbbiakban *KazLev.*).

⁸Vö. Debreczeni Attila: *Az irodalomfogalom változásai az 1780-as, 1790-es évek magyar irodalmában*, in *It 2000.*, 391–413.

A három szerkesztő három egységben, mindig más és más sorrendben adta ki (csak a saját) munkáit. Mindazonáltal a mintegy keretet képező írások, Batsányi két terjedelmes, elvi jellegű és érdekű írása (szemben Kazinczy egy közbeékelt recenziójával) jelzi, hogy a hármasságok sugallta egyensúly más szempontból nem létezik: a folyóirat deklaratív programjában Batsányi szemlélete a domináns.

Az első számba beválogatott fordítások szinte emblematikusak, különösen az utolsó hármas csoport vall nagyon nyíltan szerzőik felvállalt törekvéseiről. Gessner, Osszián és Milton: az első az „együgyűség”, a kellem és gyönyörűség, míg a másik kettő a haza és a vallás komoran fenséges világát idézi meg, új költői (próza)nyelvvel kísérletezve. Így együttesen az újító törekvések esszenciáját reprezentálják. Ugyanakkor az is figyelemreméltó, hogy míg Batsányi írásai lényegében viszonylag szűk körben mozognak, Kazinczy fordításai jóval tágabb „poétai mezőt” ölelnek fel. Kazinczy egyaránt otthonosan mozog a fenséges és a kellemes világában, amint azt Klopstock-, illetve Gessner- és Stolberg-fordításai bizonyítják, de ő elsősorban mégis a szépség és a szerelem világának költője kíván lenni, a grácia-költészet ízlése jegyében. (Ezt igyekszik képviselni majd Orpheusában, s a hozzá kapcsolódó almanachban, a Heliconi virágokban, s erre irányuló biztatást ad a hozzáforduló ifjú költőknek is.)

Batsányi az Osszián mellett jelentős teoretikus műveket közöl, amelyek annak elvi elméleti hátterére vetnek fényt, s szerkesztési gyakorlatában is nagyon következetesen törekszik saját ízlésirányának érvényesítésére, konfliktusokat is vállalva ezzel. Ismeretes, hogy Földi János hogyan panaszkodott Kazinczynak, miután az már kivált a Museum szerkesztéséből, amiatt, hogy Batsányi nem közölte egy szerelmes tárgyú versét. Levelében idézte Batsányi elutasító válaszát: „Lakadalmi Verseid nem mehetnek bele (a' Museumba), válaszs valamely nevezetesebb tárgyat. A' versek magokban jók ugyan; de a' materiát is nagyon nézzük. Lesbiád szép, – – hanem, barátom, nem volna e jobb olly szép versekkel valamely ártatlanabb és felségesebb dologról írnod? mi ugyan nem kárhoztatjuk ezt is, hanem tsak óhajtánánk amazt.”⁹ A fenséges jegyében fogant ízléstörekvés tehát nemcsak saját útkeresését jellemezte, hanem ezt kívánta folyóiratában is uralomra juttatni, folytatván és megújítván a magyar heroikus költészeti hagyományokat. Kazinczy csak ezzel a kizárólagossággal nem értett egyet, hiszen a fenséges e változata az ő törekvései között is jelen volt (l. pl. Klopstock-fordításait), sőt, az első szám alapján úgy tűnik, éppen ez volt a közös nevező egyik lényeges eleme közte és Batsányi között.

A Magyar Museum első számát a korabeli levelezések adataiból kivehetően érdeklődéssel fogadta a literátor közvélemény, s általában az elismerés hangja dominált. A nyilvánosság előtt megjelent egyetlen nagyobb terjedelmű értékelés azonban „nagy furtsaságot, sőt egy vétket” is felfedezni vélt a lapban. Rájnys József 1789-ben kiadott Vergilius-fordításához a Baróti Szabó Dávid ellen írott *Sisakos, paizsos, kardos mentőíráson* túl egy *Toldaléket* is csatolt, amelyben a folyóirat első számáról fejt ki véleményét. Ebben persze elsősorban Baróti Szabó Dávidot és annak Milton-fordítását kritizálja, de egyúttal a fordítás elvi kérdéseiben is különvéleményét hangoztatja, szembefordulva Batsányi tanulmányának koncepciójával. A megtámadtatásra Batsányi válaszolt a 3. szám mintegy felét kitevő *Toldalékban*. A vita nem előzmények nélküli, Baróti Szabó és Rájnys (nem kis részben személyes természetű) versújítási csatájának, az ún. prozódiai harcnak már voltak fordulói, s a fordítások készítésének helyes módjáról is hangoztak el vélemények a nyilvánosság előtt, az egyik éppen Batsányitól; új volt viszont a Milton kapcsán, valamint a kritikák szükségességéről folytatott disputa. E vitákban Kazinczyt rendre Batsányi pártján találjuk, annak ellenére, hogy a *Toldalék* születése idején már kivált a kassai társaságból és személyileg inkább szembefordult Batsányival, mint Rájnyissal. Mindez arra utal, hogy a

⁹KazLev. I. 263., Földi kommentárja uo. 262–263.

vitákban érintett irodalomszemléleti kérdésekben a Magyar Museum álláspontja alapvetően egységes.¹⁰

Szerkesztési gyakorlat a II. kötetben

A Magyar Museum első számában Batsányi és Kazinczy egyöntetűen, mintegy programszerűen képviselik a fenséges ízlését Klopstock- és Osszián-fordításaikkal, a programban és a nyelvhasználatban azonban világosan felszínre kerülnek nyelvi-kulturális hagyományaik alapvető különbségei. Ezek az ellentétek kezdettől olyan erősségűek, hogy hiába a számos kérdésben közös álláspont, a vitákban való egységes fellépés, útjaik törvényszerűen elválnak. S minthogy Batsányi maga mellett tudhatja Barótit, a kisebbségben lévő Kazinczy kényszerül távozni. A Magyar Museum Batsányi irányítása alá kerül, igaz, teljes egészében majd csak a II. kötettől.

A II. kötet 1. száma az 1790-es hazafiúi forrongás időszakában jelent meg, az országgyűlés összeülését idejére, júniusra. A közlemények jelentős részét áthatja a közvetlen politikum (itt jelenik meg pl. Batsányinak a *Franciaországi változásokra* vagy a *T. N. Abaúj vármegye örömnepére* című verse, Baróti hasonló tárgyú költeményével párban), s domináns szerephez jut a bárdköltői attitűd¹¹ a hajdani dicsőségre való visszarévedésben és a korcsosulás réme általi mozgósításban (l. pl. Batsányi *Serkentő válaszát* vagy Baróti talán leghíresebb versét, az *Egy le-dőltt dió-fához*).¹² Helyet kap itt a török háborúk témája, a dicső győzelmek megénekelésével (Szentjóni: *Loudon és Koburg győzedelmeikre*), Barcsay és Ányos levélváltása a hadakozásokról általában, de még a fordítások is a vitézséggel, hazafiúsággal kapcsolatosak (l. Virág Horatius- vagy Kreskay Metastasio-fordítását, illetve ide sorolható még Ráday Zrínyi-átirata). A nem közvetlenül aktuális közlemények egytől egyik a komoly tudományokhoz kötődnek (Verseghy: *A Teremtésről* című tankölteménye, vagy Barcsay üdvözlőverse a budai universitas kapcsán). A túlnyomórészt verses anyag kizárólag a Batsányi által vállalt kettős osztatú (magyaros és deákos) vershagyományt képviseli.

Ez a közvetlenül aktuálpolitikai tendencia azonban nem folytatódott, nem folytatódhatott a következő számokban, mert mintegy másfél évnyi szünet állott be a megjelenésben, amely időszak alatt jelentősen megváltoztak a körülmények. A szűkebbre szabott, de változatlan hagyományt képviselő versanyag mellett a publicisztika egy-két közleményben jelent inkább csak meg, valamint szerkesztői jegyzetek formájában. A továbbiakban a szélesebb értelemben vett tudományosság kapott jelentősebb teret a folyóirat hasábjain, nagyobb lélegzetű (leginkább folytatásokban közölt) történeti és esztétikai tárgyú írások formájában. Mindez az újraformálódó program jellegzetességeinek megfelelően történt.

Új program a Tudósításban

Batsányi koncepciója a *Bé-vezetés*ben megfogalmazottakhoz képest jelentősen átalakult, ahogy arról a folyóirat második kötetének programírása, az 1791 őszi önállóan megjelentetett *Tudósítás* tanúskodik.¹³ A *Bé-vezetés* a nyelv és a tudományok terjedésének legfőbb

¹⁰L. minderről részletesen a 8. sz. lábjegyzetben említett tanulmányunkat.

¹¹L. erre nézve Debreczeni Attila: *Fenség és Grácia (Ízléstörékvések a 18. század végének magyar irodalmában)*, in ItK 2000., 311–352.

¹²A szemléleti háttérrel e versek esetében a republikánus beszédmód jelenti (l. erre nézve Takáts József: *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején*, in ItK 1998., 668–686.).

¹³L. BJÖM. II. 255–266.

akadályaiként a pártfogó fejedelmi udvar és a fejlődést irányítani hivatott akadémia hiányát emelte ki, az öntevékeny társaságszervezést vélvén a megoldásnak. A *Tudósíttás* ezeket távoli célként említi csak, megteremtésük sürgetése helyett olyan közvetlenebb feladatok felé fordul (rámutatva az előttük tornyosuló nehézségekre), melyeket így konkretizál: „Nintsenek még a’ szükséges utak az Országának minden részeire ki-tsinálva; nintsenek még t. i. azok a’ sok-ágú tsatornák fel-nyitva, mellyek a’ Nyelvnek, Tudományoknak, ’s Mesterségeknek el-terjesztésére, valamint minden egyéb Országokban, itt-is el-múlhatatlanul meg-kívántatnak. Nintsen a’ Tudománybéli Kereskedés fel-állítva, melly által Hazánknak Lakossai ez vagy amaz új munkához, nagy várakozás, költség, és fáradtság nélkül, hozzá juthatnának.”¹⁴ Nem a fokozatosság hangsúlyozása a leginkább figyelemreméltó a *Tudósíttás*ban, hanem az, hogy a tudományok előmozdításában a központosított szervezet, az akadémia (és a hozzávezető társaságszervezés) helyén a „Tudománybéli Kereskedés” és annak szervezeti-gazdasági feltételei állnak elsődleges tényezőként. Ez a gyökeresen eltérő szemléletmód nem kis mértékben a Magyar Museum Kassára való áthelyezésének és egészen új alapokra való építésének a tapasztalataiból fakad.

A második kötet első számával egy küllemében, koncepciójában és szerzőgárdájában megújult Magyar Museum került az olvasók kezébe. Eladdig a lap a nyomdász vállalkozásaként készült, ezzel szakított most Batsányi, lassan érlelve ki a teljesen új elgondolást. Először csak másik nyomdászra gondolt, majd támogatók után nézett (Széchényi Ferencet meg is nyerte), közben egy a Bessenyeiék nyomdokait követő társaság tervével is kacérkodott, Sándor Lipót védnöksége alatt, végül az előfizetői rendszer és a saját kiadás mellett döntött, átvezetvén így a folyóiratot a modern nyilvánosság létmódjába. A második kötet végéhez csatolt előfizetői névsor 326 nevet tartalmaz, s habár a pénz beszédésével akadtak gondok, ez mégis jelentősnek mondható szám. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a terjesztésben a posta mellett a könyvkötők és könyvkereskedők is részt vettek, továbbá literátorokból és vármegyei tisztségviselőkből álló kiterjedt hálózat segítette Batsányit, akkor az a benyomás alakulhat ki bennünk, hogy az első magyar irodalmi folyóirat nemcsak patrióta tettként értékelhető, hanem üzleti vállalkozásként is figyelemreméltó, az érdektelenség legalábbis nem sorolható a megszűnés okai közé. A „Tudománybéli Kereskedés” programja tehát Batsányi saját szerkesztői-kiadói tapasztalatainak a nyomán formálódott ki.

Batsányira oly jellemző módon mindez összeszővődött az irodalmi élet szerveződésének egy korábbi technikájával és bázisával is, amely megint csak Bessenyeihez és az ő Hazafiúi Magyar Társaságához vezethető vissza. Batsányi Aranka Györgynek írott 1791. augusztus 8-i levelében egész pontosan meghatározta azt a belső kört, amelyre a Museum köre immár épül, ezt írván többek között: „A többi társak imezek: mélt. id. gr. Ráday Gedeon úr. Versegi Ferencz expaulinus. Budán privatizál. [...] Virág Benedek, professor Székesfehérvárott. Ez is expaulinus. [...] Kreskay Imre, expaulinus hasonlóképp [...] Mások, kik Museumunkba holmit adnak, többen vagynak.”¹⁵ Több mint feltűnő a visszatérő „expaulinus” megnevezés (s tegyük hozzá, a költőelőd Ányos Pál is pálos szerzetes volt). A társaság újjászerveződésének hátterében, úgy tűnik, az 1770-es, 1780-as évek fordulóján a magyar irodalomban jelentős szerepet betöltött, Bessenyeivel szoros együttműködésben állott pesti pálosok kapcsolatrendszere (és ezzel együtt szellemi-ízlésbeli tájékozódása) sejlik fel.

Jól látható a Bessenyei örökség hatása a lap céljainak tételes felsorolásában is, ahol a

¹⁴ BJÖM. II. 257.

¹⁵ *Bacsányi János költeményei, válogatott prózai írásaival egyetemben*, sajtó alá rendezte Toldy Ferenc, Pest 1865., 245–246.

következő hat tárgykör kerül elő: „*Minden-féle költeményes dolgok, A' Muzsika, Az Eszhetika, vagy Jó Ízlésről való Tudomány, A' kritika, különösen véve, A' józan Filozofia, Tudománybéli nevezetes történetek*”.¹⁶ Jellegzetesen összeolvad itt tudomány és irodalom, s ez az alapkoncepció következetesen érvényesül a folyóirat második kötetében, amelyben feltűnően megsaporodnak a folytatásosan közölt esztétikai, illetve történelmi tárgyú értekezések. Nem feledhető azonban, hogy itt már maguk a szemléleti keretek módosultak: nem a Bessenyei-örökség keretei foglalják magukba az új elemeket, hanem éppen a Bessenyei-örökség elemei illeszkednek egy új koncepció kereteibe. Ez az új elgondolás nem egyértelműen az önlelvű irodalmiság irányába mutat, hiszen a irodalom feladatául a nemzet szolgálatát szabja, a nemzet fogalma pedig új identitás-szerkezet (egyfajta átmeneti etnokulturális identitás¹⁷) mentén kristályosodik ki. Batsányi, a bárdköltő archetipikus szerepét a Haza eme újszerű fogalma jegyében formálta át, s közben, a Magyar Museum szerkesztésével és kiadásával alternatívát képezett¹⁸ a hagyományos litterae-fogalom megújulásának Kazinczy-féle útjával szemben.

¹⁶BJÖM. II. 259–261.

¹⁷E fogalomról l. Debreczeni Attila: *Nemzet és identitás a 18. század második felében*, in ItK 2001., 545–546.

¹⁸Batsányi irodalomszemléletének, irodalomfogalmának érdekes megközelítését jelenti Labádi Gergely dolgozata, amely a Batsányi-peranyag alapján vizsgálja az irodalmi szövegek irodalmon belüli és kívüli olvasásának egyaránt adekvát lehetőségeit (*Nomen captivi et status: Joannes Batsányi, auctor et poeta, in klasszikus – magyar – irodalom – történet*, szerk. Dajkó Pál és Labádi Gergely, Szeged 2003., 269–306., főleg 283–285.